

Austatud lugeja!

Ajaloost on teada, et orja hoidis kuritegu toime panemast hirm karistuse ees, aadlikku aga häbitunne ja teadmine, et kuriteoga rikuks ta ühiskonnas kehtivaid kõlblusnorme. Nii väitis mõni aeg tagasi ajalehes Postimees psühhiaater Anti Liiv. Kumb hoiab meid, tänapäeva inimesi, pahategudelt tagasi? Ehk siis: kas oleme orjad või pigem aadelkond?

Pärisorjus kaotati Eestimaal 19. sajandi teisel kümnendil. Sellest ajast alates oleme me kõik siin olnud mitte küll aristokraadid, kuid siiski vähemalt formaal-juriidiliselt vabad mehed. Ja vaba mees ei pidanud ju tapma. Aga Justiitsministeeriumi statistika näitab, et tapab: 2008. aastal registreeriti Eestis 89 tapmist (sh üks lapse tapmine), 16 mõrva ja 106 ettevaatamatusest surma põhjustamist. Rääkimata muude kuritegude toimepanemisest.

Kui me vaatame ühiskondlikku arvamust kriminaalkaristuste kohta, aga kohati ka poliitikute väljaütlemisi ja seadusloome kavasad, siis näib, et riik on meil täis orjasid – miks muidu näeme just karistuste karmuses võluvitsa kuritegude vastases võitluses? Loomulikult võib sellise karistuste karmistamise ihaluse tingida ka vastandumine: kriminaalkaristused on midagi, mis peavad hirmutama „neid“ ja kui ei hirmuta, siis represseerivad „neid“. Aga mis siis, kui vitsahirm „neid“ ei motiveeri? Sel juhul kes-pakub-rohkem kriminaalpreventsioon meid ei aita.

Olgem ausad: vitsahirm motiveerib kõiki. Küsimus on pigem selles, kes mida vitsa puhul rohkem kardab: kas valu või alandust. Kui valu, siis on iga täiendav hoop abiks karistuspoliitikale, kui alandust, siis ei ole hoopide arvul ja löögijõul suurt tähtsust. Või siiski?

Häbitundel võib olla mitu erinevat avaldumisvormi. See tunne võib olla väliselt peale surutud: häbi selle pärast, et kui ma panen toime kuriteo, koheldakse mind uurimis-asutustes, prokuratuuris ja kohtutes, meediast ja kinnipidamisasutustest rääkimata nagu „neid“, õigusteta isikuid, orje. Et mulle ei tohi enam öelda „härä“, vaid „kohtualune“. Mida pikem on see protsess, seda suurem on alandus. Ja nii ongi need protsessid sageli pikad, väga pikad. Nii pikad, et häbi-häbi-häbi tegijatest enamik enam ei teagi, mille pärast konkreetselt sõrme vibutatakse (kui nad seda kunagi üldse on teadnud). Ja see ei olegi tähtis, sest see ei ole teopõhine häbistamine, vaid staatusepõhine: kurjategija ju ikkagi. Keda selline alandus hirmutab, eelistaksid tõenäoliselt elada keskajal, kus karistused olid küll julmad, kuid kohtupidamine ja karistuse täideviimine kiire.

Keskaja ihalus on tegelikult siiski selgelt liiast. Tänapäeva seadusandja on alandamise pelgajate vastu kohati vägagi humaanne: igasuguste lihtmenetluste kaudu. Ole mees, tunnista ennast süüdi ja me ei viska sind kibuvitsapõõsasse! Et aitasid oma allkirjaga asja kiiresti ühele poole saada, vähendame karistust ka! Sellel süsteemil on palju häid külgi, kuid ka mõned puudused. Ratsionaalne inimene, keda motiveerib hirm pikaajaliselt alandatud saada, võtab sellise süsteemi mõjul omaks kõik seitse peapattu. Ja miks ta ei peakski: alandamise kõrghetk ei ole ju enamasti süüdimõistmisele järgnev, vaid sellele eelnev. Kuni see on nii, ei tohiks me kuritegude ärahoidmisel panustada pealesurutud häbitundele. Vähemalt seni, kuni peetakse oluliseks inimväärkuse austamist ja süütuse presumptsiooni.

Häbitunne võib aga olla ka sisemine: häbitunne mitte selle pärast, mis minuga tehakse, vaid selle pärast, mida mina tegin. Sellise inimese jaoks ei ole karistusseadustiku olemasolu oluline – see seadus on tema enda sees. Ei, see ei ole seadus, mis lubab endale armu anda või tingimisi karitust määrata. See on see seadus, mis pani Jaapani üliku tegema harakirit ja Euroopa aristokraadi tõmbuma üksindusse. Ja paneb tänagi. Meil ei ole aadlit ja kohati näib, et meil ei ole ka sisemist häbitunnet. Kuni me seda kasvatame, on meil vaja karistusõigust. Pärast seda ka – nende jaoks, kes käituvad nagu orjad.

Katrin Prükk